

ԱՌՍՎՈՏԵՎ ԵՐԵԿՈՒ ԲԱՌԵՐԻ ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Մարդու աշխարհընկալման կարևորագույն բաղադրիչներից մեկը ժամանակն է, որի մասին պատկերացումներն իրենց արտացոլումն են գտել լեզվական միավորներում:

Ժամանակի փուլային ընկալման մեջ առաջնայինը օրվա շրջափուլն է, որի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս բացահայտելու մարդու և բնության փոխհարաբերությունն ու մարդու գիտակցության դերն այդ փոխհարաբերության մեջ: Եթե օրվա շրջափուլը բնական երևույթ է, որը մարդու գիտակցությունը պարզապես արձանագրում է, ապա նրա տրոհումը տարբեր հատվածների (կամ պահերի) պայմանավորված է մարդու գիտակցությամբ և ընկալմամբ¹, և այդ տրոհմանը բնորոշ է որոշակի ազգամշակութային երանգավորում:

Օրվա շրջափուլը, ըստ լույսի և մթնի հակադրության, բաժանվում է երկու հատվածի՝ ցերեկ և գիշեր²: Դեռևս շատ վաղուց նկատվել է, որ ցերեկը գիշերվա, և գիշերը ցերեկվա են փոխվում աստիճանաբար, իսկ լուսավորության տարբեր աստիճաններն ուղղակիորեն պայմանավորված են արեգակի տեղաշարժերով ու դիրքով: Վերջիններս էլ հիմք են դարձել օրվա հատվածների և պահերի ավելի մանրամասն տրոհման:

Ցերեկվա և գիշերվա միջև առանձնանում են միջանկյալ հատվածներ՝ առավոտ և երեկո, որոնք բնութագրվում են համապատասխանաբար գիշերվա մթնից դեպի ցերեկվա լույսը և հակառակը աստիճանական անցումով: Այսպիսով, օրվա մեկ շրջափուլը գլխավորապես ներկայացվում է *առավոտ-ցերեկ-երեկո-գիշեր* հիմնական «բանաձևով»:

Սակայն տեսնելու, առարկաները զանազանելու և գործունեություն իրականացնելու մարդու պահանջից բխել է լուսավորության փոփոխությունների ավելի

¹ Տե՛ս *Толстой Н.И.* Времени магический круг (по представлениям славян) // Логический анализ языка: язык и время / отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко. – М., 1997, էջ 17:

² Տե՛ս **Հեքեքյան Ն.**, *Գիշեր և ցերեկ բառերի իմաստային վերլուծություն (լեզվամշակութաբանական հայացք)*, ՀՀ ԳԱԱ, Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, Երևան, 2017:

մանրամասն տրոհման անհրաժեշտություն:

Հիմք ընդունելով երկնակամարում արեգակի շարժմամբ և դիրքերով պայմանավորված լուսավորվածության տարբեր աստիճանները՝ օրվա շրջափուլում կարելի է առանձնացնել հետևյալ հատվածները և դրանց համապատասխան բառային միավորներ³.

- ▲ **մթության ժամանակ՝** *գիշեր, մութ, աղամամութ, ցայգ, կեսգիշեր.*
- ▲ **արևածագին նախորդող և լույսի աստիճանական ուժեղացման ժամանակ՝** *մթնշաղ, աղջամուղջ, մութնուլույս, նախալուսաբաց (հզվդ.) լուսադեմ, արշալույս, այգ, այգաբաց, այգալույս, լուսաբաց, լուսածագ, վաղորդայն.*
- ▲ **արևը ծագելու ժամանակ՝** *արևածագ, արևագալ, արևաբաց, արևացայթ, ծեգ (ժող.), աղօթարան.*
- ▲ **ցերեկային լուսավորության ժամանակ՝** *առավոտ, կեսօր, ցերեկ, լույս-ցերեկ.օր, տիվ,*
- ▲ **արևը մայր մտնելու ժամանակ՝** *մայրամուտ, արևամուտ, իրիկնադեմ, իրիկնամուտ.,*
- ▲ **արևամուտին հաջորդող և լույսի աստիճանական նվազման ժամանակ՝** *վերջալույս, մութնուլույս, մթնշաղ, աղջամուղջ, ճրագվառոց, երեկո/իրիկուն (ժող.), իրիկնապահ, իրիկնաժամ, իրիկնավերջ, գիշերամուտ:*

Առավոտն ու երեկոն որոշակի հստակ ժամանակահատվածի հետ չեն կապվում⁴, այդ պատճառով էլ դրանց սահմանների որոշման հիմքերն ու մեկնաբանությունները տարբեր են տարբեր մշակույթներում⁵:

Հայերեն բացատրական բառարաններում *առավոտ* բառը մի դեպքում նույնացվում է արևածագի հետ, մյուս դեպքում՝ օրվա լուսավոր հատվածի այն մասի, որը տևում է արևածագից մինչև կեսօր: Այսպես՝ «օրվա այն ժամանակը, *երբ արեգակը ծագում*⁶ է»⁷ «ցերեկվա սկիզբը՝ *արևածագի՝ արևագալի ժամանակը*»⁸, «օրուայ այն

³ Սրանց իմաստների քննությունը կատարելիս օգտվել ենք հայերենի բացատրական և հոմանիշների բառարաններից:

⁴ Ի տարբերություն սրանց՝ օրվա խիստ որոշակի պահեր են կեսօրն ու կեսգիշերը (համապատասխանաբար ժ. 12.00 և 00.00), և հոդվածում դրանց բառային արտահայտությունները չեն քննվի:

⁵ Այս մասին տե՛ս **Ն. Հեքեքյան**, նշվ. հոդվածը:

⁶ Այստեղ և այսուհետև մեջբերվող բառիմաստներում շղատառ գրությունը հոդվածագրինն է:

ժամանակը, երբ *արեգակը ծագում է, արևագալի՝ արևածագի ժամանակը*⁹, «այգ, սկիզբն տունջեան. արևագալ»¹⁰ և «*օրուայ այն մասը, որ տնում է արևածագից մինչև կեսօր*, հակադրութեամբ կեսօրից մինչև արեգակի մտնելու ժամանակին» [ՀԲԲ], «*արևածագից մինչև կեսօր* ընկած ժամանակը» [ԺՀԲԲ], «*ցերեկվա առաջին մասը* մինչև կեսօր» [ԱՀԲԲ]:

Անմիօրինակություն է նկատվում նաև *երեկո*-ի բառարանային մեկնաբանություններում: Բացատրական չորս բառարաններում դրսևորված են չորս տարբեր մոտեցումներ. բառը բացատրվում է՝ ա) մութն ընկնելու ժամանակով, իսկ դա արևամուտից մինչև հորիզոնի տակ արևի թաքնվելն է՝ «*մութն ընկնելու ժամանակը*, արեգակը *դէպի արևմուտք խոնարհվելուց մինչև մութն ընկնելը*. իրիկուն» [ՀԲԲ], բ) մի դեպքում՝ որպես «արևի մայրամուտի ժամանակը», մյուս դեպքում՝ «օրվա վերջին մասը արևի մայր մտնելուց մինչև գիշերվա սկիզբը» [ԺՀԲԲ] (ընդ որում բերված բնագրային օրինակները որևէ կերպ չեն նպաստում այդ բացատրությունների ընկալմանը), գ) մի դեպքում՝ որպես «մութն ընկնելու ժամանակը», մյուս դեպքում՝ «օրվա վերջին մասը՝ արևամուտից մինչև կեսգիշեր» [ԱՀԲԲ] (ըստ էության, սրանք նույն ժամանակահատվածն են մատնանշում), դ) մի դեպքում՝ որպես ցերեկվա մաս, նրա վերջին հատված, որը նաև գիշերվա սկիզբ է, մյուս դեպքում՝ որպես մայրամուտի պահ՝ «*վերջին մասն տուրնջեան*, և սկիզբն գիշերոյ. *ժամ մտից կամ խոնարհելոյ արևու*» [ՆՀԲԼ]:

Առավոտ և *երեկո* բառերը, ինչպես տեսնում ենք, հիմնականում բացատրվում են օրվա այլ հատվածների կամ պահերի միջոցով (*արևածագ, արևամուտ, կեսօր, կեսգիշեր, գիշեր, ցերեկվա առաջին մաս, գիշերվա սկիզբ*), ավելի քիչ՝ լուսավորվածության հանգամանքով ու աստիճանով (*մութն ընկնելու ժամանակ, լուսանալու ժամանակ*):

Օրվա շրջափուլի այս երկու հատվածներին առնչվող բառապաշարի քննությունը

⁷ *Ժամանակակից հայերենի բացատրական բառարան*, ՀՍՍՀ ԳԱԱ, հ. 1-4, Երևան, 1969-1980: Այսուհետև շարադրանքում՝ ԺՀԲԲ:

⁸ **Աղայան Էդ.**, *Արդի հայերենի բացատրական բառարան*, հ. 1-2, Երևան, 1976: Այսուհետև շարադրանքում՝ ԱՀԲԲ:

⁹ **Մալխասեանց Ս.**, *Հայերեն բացատրական բառարան*, հ. 1-4, Երևան, 1944-1945: Այսուհետև շարադրանքում՝ ՀԲԲ:

¹⁰ **Աւետիքեան Գ., Միրմելեան Խ., Աւգերեան Ս.**, *Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի*, Երևան, ԵՊՀ հրատ., հ. 1, 1979: Այսուհետև շարադրանքում՝ ՆԲՀԼ:

ցույց տվեց, որ՝

ա) մթից դեպի լույս և լույսից դեպի մութ աստիճանական անցման տարբեր պահերն անվանող բառերը հայերենում հաճախ բացատրվում են հոմանիշներով և ներկայացվում հոմանշային շարքերով: Այսպես՝

- *լուսադեմ, ադամալույս, մթնշաղ, այգ, ծեգ (ժող.), այգաբաց, արշալույս, այգալույս, լուսաբաց, լուսածագ, վաղորդայն. արևածագ, արևագալ. առավոտ.*
- *մայրամուտ, արևամուտ, վերջալույս, իրիկնադեմ, իրիկնամուտ. իրիկնապահ, իրիկնաժամ երեկո/իրիկուն. իրիկնավերջ, գիշերամուտ.*

բ) օրվա շրջափուլի միմյանց հակադրվող հատվածներին բնորոշ բառերը հաճախ հականշային զույգեր են կազմում, ինչպես՝ *արշալույս-վերջալույս, արևագալ/արևածագ – արևամուտ/մայրամուտ, առավոտ – երեկո, կեսօր - կեսգիշեր.*

գ) այդ բառերի զգալի մասը բաղադրյալ (երբեմն կադապարային) կազմություններ են (օրինակ՝ *այգաբաց – լուսաբաց - արևաբաց, մայրամուտ-արևամուտ-իրիկնամուտ, լուսադեմ-իրիկնադեմ, այգալույս – վերջալույս*): Եվ սա պատահական չէ, քանի որ նման կազմությունների ներքին ձևը որոշակիացնում է համապատասխան պահի իմաստը: Հմնտ. *իրիկնադեմ / իրիկնամուտ, իրիկնապահ / իրիկնաժամ և իրիկնավերջ* բառերը: *Իրիկնադեմ և իրիկնամուտ* բառերի *դեմ և մուտ* բաղադրիչները հուշում են, որ այս բառով անվանվում է օրվա այն պահը, երբ ցերեկվա լուսավորվածությունը սկսում է նվազել և արեգակը թեքվում է դեպի հորիզոն («*նախերեկոյան պահը, իրիկնամուտ*» [ԺՀԲԲ]), *իրիկնապահ և իրիկնաժամ* բառերը նշանակում են «*երեկոյան պահ, երեկոյան ժամանակ, երեկո*» [ՀԲԲ], «*երեկո*» [ԺՀԲԲ], «*երեկոյան պահ, երեկոյան ժամանակ, երեկո*» [ԱՀԲԲ], իսկ *իրիկնավերջը՝ «երեկոյի վերջին պահը, երեկոյի վերջը»* [ԺՀԲԲ], «*երեկոյան վերջը, գիշերամուտ*» [ԱՀԲԲ]¹¹:

դ) լեզվական որոշ միավորներ հավասարապես վերաբերում են օրվա այն երկու հատվածներին, երբ անցում է կատարվում խավարից դեպի լույսը և հակառակը: Օրինակ՝ *մթնշաղ* («*մութն ու լոյս, արշալոյսը բացվելու կամ վերջալոյսը վերջանալու ժամանակը*» [ՀԲԲ], «*մութն ու լույսը, արշալույսը բացվելու կամ վերջալույսը*

¹¹ Որոշ շփոթ և անհստակություն է նկատվում բառարաններում *իրիկնադեմ և իրիկնապահ* բառերի իմաստների բացատրության մեջ: Ստ. Մալխասյանցի և Էդ. Աղայանի հեղինակած բառարաններում *իրիկնապահ* բառն օգտագործված է *իրիկնադեմ և իրիկնամուտ* բառերի բացատրության մեջ, այսինքն՝ նույնացված են երեկոն և նրան նախորդող պահը:

վերջանալու ժամանակը» [ԺՀԲԲ], «մութնուլույս, արշալույսի կամ վերջալույսի աղջամուղջ» [ԱՀԲԲ]), աղջամուղջ («մութնուլույս, լուսադեմ», «վերջալույսին հետևող կիսախավար, մթնշաղ» [ԺՀԲԲ], «առավոտյան և երեկոյան մութնուլույսը՝ կիսախավարը, մթնշաղ» [ԱՀԲԲ], «մթնշաղ, մութնուլույս, արշալույսին նախընթաց, վերջալույսին հետևող կիսախավարը» [ՀԲԲ]:

Հետաքրքրական է, որ եթե աղջամուղջ-ը և մթնշաղ-ը (բնորոշ են օրվա հիշյալ երկու հատվածներին էլ) բացատրվում են մութնուլույս բառի միջոցով, որը լավագույնս բնութագրում է օրվա համապատասխան պահերն ըստ լուսավորվածության հատկանիշի, ապա մութնուլույս բառը բառարանագիրներն առավելաբար վերագրում են արևածագին նախորդող հատվածին՝ ընդգծելով մթից դեպի լույս անցումը: Օրինակ՝ «լույսը նոր բացվելու ժամանակը, երբ դեռ ոչ լույս է, ոչ մութ, արշալույս» [ՀԲԲ], «լույսը բացվելու ժամանակը», «առավոտ շատ վաղ, լույսը դեռ չբացված» [ԺՀԲԲ]: Միայն մեկ բառարանում է ընդգծվում բառի գործածությունը որպես «երեկոյան կամ արշալույսի աղջամուղջ» [ԱՀԲԲ]:

Նույնքան անհստակ են արշալույս-ի և վերջալույս-ի մեկնաբանությունները: Այսպես, արշալույս-ը բացատրվում է մե՛կ որպես արևածագին նախորդող հատված («լուսաբաց, արևելքի շառագույն լույսը արևածագից առաջ» [ԺՀԲԲ], «օրուայ այն ժամանակը, երբ գիշերուայ խաւարից յետոյ լոյսը նոր սկսում է բացվել. առաւօտեան աղօտ լոյսը. աղոթարան» [ՀԲԲ], «լույսը բացվելու ժամանակը և հորիզոնի պայծառ լուսավորումը այդ պահին» [ԱՀԲԲ], «Յետին պահ գիշերոյ՝ որում յաջորդեն նշոյլք լուսոյ առաւօտուն») [ՆԲՀԼ], մե՛կ էլ նույնացվում արևածագ-ին՝ ներկայացվելով որպես նրա հոմանիշ: Այդպես էլ վերջալույս-ը: Հմմտ. «երկրի այն լուսավորությունը, որը տևում է արեգակի մայր մտնելուց հետո մինչև մութն ընկնելը» [ԺՀԲԲ], «երկրի այն լուսաւորութիւնը, որ տևում է արեգակի մայր մտնելուց յետոյ, մինչև գիշեր» [ՀԲԲ] (հաջորդում է մայրամուտին) և «արևը մայր մտնելու և մթնշաղն իջնելու պահը» [ԱՀԲԲ] (համընկնում է մայրամուտին): Հոմանիշների բառարանում ևս վերջալույս-ի հոմանշային շարքում տեղ են գտել թե՛ մայրամուտ, իրիկնամուտ (մայրամուտի պահ)

բառերը, թե՛ *մթնշաղն*-ն ու *իրիկնալույս*-ը¹² (մայրամուտին հաջորդող ժամանակահատված):

Եթե հոմանշային շարքերում բառերի ոչ շատ խիստ ու հստակ սահմանազատումը ինչ-որ չափով ընդունելի է (հոմանիշները մոտ իմաստներ են արտահայտում, իսկ հիշյալ բառերի դեպքում դրանց իմաստային սահմաններն այնքան մոտ են, որ հաճախ շփոթվում կամ նույնացվում են), ապա նույնը չի կարելի ասել այդ բառերի բացատրությունների վերաբերյալ. այստեղ ճշգրտում է անհրաժեշտ:

Հասկանալի է, որ լուսավորության փոփոխությունն աստիճանաբար տեղի ունեցող գործընթաց է, և դժվար է տարբեր պահերի հստակ սահմանները որոշելը, այդ պատճառով էլ թերևս բառերը բացատրելիս նպատակահարմար կլիներ հաշվի առնել նաև արեգակի դիրքը: Գիտական մեկնաբանությամբ՝ արշալույսը և վերջալույսը¹³ այն պահերն են, երբ արեգակը գտնվում է հորիզոնի գծին մոտ (նրանից ցածր), և նրա ճառագայթները, մթնոլորտի վերին շերտերից անդրադառնալով, բոսորագույն են դարձնում երկինքն ու թույլ լուսավորում երկիրը: Այսինքն՝ սրանք արևածագին և արևամուտին անմիջապես նախորդող և հաջորդող պահերն են¹⁴: Արևածագը կարող է համարվել այն պահը, երբ արեգակն արդեն հորիզոնի գծից վեր է, իսկ այդ պահից սկսած մինչև կեսօր ընկած ժամանակահատվածն առավոտը կլինի: Նույն տրամաբանությամբ կարելի է բացատրել նաև մայրամուտը, վերջալույսը և երեկոն:

Օրվա քննվող հատվածներին կամ պահերին բնորոշ որակական բնութագրերը պայմանավորում են համապատասխան բառային միավորների տարբեր ընկալումներն ու զուգորդումները: *Առավոտ* և *երեկո* բառերին բնորոշ չեն այնպիսի հստակ և ընդգծված, խիստ առանձնահատուկ ընկալումներ ու զուգորդումներ, ինչպիսիք հատուկ են գիշերվան և ցերեկվան¹⁵: Դա թերևս բացատրվում է նրանով, որ առավոտը և երեկոն օրվա այդ երկու հիմնական հատվածների մաս են և հաճախ բնութագրվում են գրեթե նույն կամ նմանատիպ հատկանիշներով:

¹² Սուքիասյան Ա., *Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան*, 2-րդ հրատ., Երևան, 2009:

¹³ Ռուսերենում, օրինակ, օրվա այս երկու պահերը նույն բառով են արտահայտվում՝ *заря* (Яркое освещение горизонта перед восходом и после захода солнца. *Утренняя заря. Вечерняя заря.* (Словарь русского языка, том 1, АН СССР, Ин-тут языкознания, М., 1957).

¹⁴ Թերևս այդ է պատճառը, որ հաճախ նույնացվում են արևածագին ու արևամուտին:

¹⁵ Տե՛ս *Հեքիթյան Ն., նշվ. հոդվածը*:

Առավոտվա խորհրդանիշային ընկալումներ

- լուսային՝ *լույս*
- գունային՝ *կապույտ*
- ձայնային՝ *լռություն, շշուկ, զնգոց*
- հատկանշային՝ *պայծառություն*
- խորհրդանիշային արժեք՝ *նոր թարմ սկիզբ¹⁶, մանկություն և պատանեկություն*
Բնագրային օրինակներ¹⁷՝ ***Լուսաշող առավոտը*** հաջորդեց ջերմաշունչ գիշերին (Ռ. Աթայան), ***Կապույտ առավոտ*** էր՝ արևի ոսկեգույն հեքիաթ ու անդորր (Ս. Խանգաղյան), Վաղ ***առավոտվա լռությունը*** խախտող զինվորների ոտնաձայներն էին նրա ականջներում (Գ. Գ. Մարկեա), Մայիսյան ***առավոտը զնգում*** է իմ մաքուր թոքերի մեջ (Հ. Մաթևոսյան), Բռունցքով մաքրում է նեկտարի պես կոպ ու արտևանունքին նստած ***առավոտվա շշուկներն*** ու բույրերը (Մ. Գալշոյան), Ամառային վարդագեղ արեգակը ավետում էր ***պայծառ առավոտ*** (Բաֆֆի), Հազիվհազ ինձ համար ծագեց ***կյանքի*** մի նոր ***առավոտ*** (Բաֆֆի), Ջորջանը սուզվում է իր մանկության մեջ՝ նորից վերապրելու իր ***կյանքի առավոտը***՝ դառն ու քաղցր հուշերով (ԱՐԵՎԱԿ):

Երեկոյի խորհրդանշային ընկալումներ՝

- լուսային՝ *մթություն, խավար, մռայլություն*
- գունային՝ *կապույտ, գորշ*
- ձայնային՝ *լռություն, աղմուկ*
- հատկանշային՝ *խորհրդավորություն, խաղաղություն*
- խորհրդանիշային արժեք՝ *ավարտ¹⁸, ծերություն*

Բնագրային օրինակներ՝ Թող լուռ փովի հիմա իմ դեմ ***անլույս երեկո*** («Գրական թերթ», 04.09.1955), ***Երեկոն*** տարածում էր յուր ***գորշագույն մթությունը*** (Մուրացյան),

¹⁶ Կարելի է ասել, որ առավոտվա այս արժեքով է պայմանավորված *վաղ* ածականի հաճախակի գործածությունը *առավոտ* բառի հետ: *Ուշ առավոտ* կապակցության միայն երկու օրինակ է գտնվել Արևելահայերենի ազգային կորպուսում, որոնցից մեկը՝ *բարի ուշ առավոտ*-ը (սոցիալական կայքից), արհեստական կառույց է, քանի որ *բարի առավոտ* արտահայտությունն առհասարակ հայերենին բնորոշ չէ, այլ կազմվել է ռուսերենի նմանողությամբ: Հայերենին բնորոշ է *բարի լույս*-ը:

¹⁷ Բնագրային բոլոր օրինակները՝ ըստ Արևելահայերենի ազգային կորպուսի (<http://www.eanc.net>):

¹⁸ Երեկոյի այս արժեքով էլ պայմանավորված է *ուշ երեկո* կապակցության հաճախակի գործածությունը *վաղ երեկո*-ի համեմատությամբ (ԱՐԵՎԱԿ-ի տվյալներով համապատասխանաբար 354 և 6 գործածություն):

Խորհրդավոր, թափանցիկ *Երեկոնե՛ր* իմ կապույտ (Վ. Տերյան), *Երեկոյի լռության* ու *մթության* մեջ դրանց ձայնն այժմ ավելի ահարկու էր (Ստ. Ջորյան), Յերեկվա խաղաղությանը հաջորդում էր գյուղի *աղմկոտ երեկոն* (Մ. Սարգսյան), Գարնանային *խաղաղ* ու տաք *երեկո* է (Ս. Խանգաղյան), Նա *կյանքի երեկոյին* մոտեցող մի ավտոր, բայց դեռ զվարթ ու ամրակազմ մարդ էր (Հ. Սենկևիչ):

Առավոտվա և երեկոյի այս ընկալումները թեև ընդհանուր առմամբ տիպական են, բայց ոչ քարացած, և օրվա այդ երկու հատվածները կարող են նույն հատկանիշներով բնութագրվել: Մոայլ ու տխուր կարող է լինել ոչ միայն երեկոն, այլ նաև առավոտը, խաղաղությունն էլ կարող է բնորոշ լինել երկուսին¹⁹: Օրինակ՝ Ուշ աշնան *մոայլ երեկո* էր (Արաքս), *Գորշ, մոայլ* ու *տխուր առավոտ* էր (Ա. Չեխով), Մի *խաղաղ առավոտ* էր, մի *տխուր առավոտ* (Հ. Թումանյան), Ու *խաղաղ երեկոն* կարծես Թանձրացավ թախձոս ու կապույտ մեգում (Գ. Սարյան):

Առավոտ և *երեկո* բառերին բնորոշ են նաև փոխաբերության և անձնավորման վրա հիմնված ընկալումներ: Դրանցից են՝

◆ առավոտը / երեկոն որպես տարածության մեջ շարժվող մի բան

Առավոտն եկավ իր հոգսերով ու եռուզեռով (Լ. Տոլստոյ), Այդպես *անցավ առավոտը* և օրվա մեծ մասը (Թ. Դրայգեր), Ձմեռային *առավոտն* ասես երկնքից *զորովեց* ու *ընկավ* քաղաքի վրա (Հ. Խաչատրյան), *Առավոտը մոտենում է*, ծաղիկները բացվում են (Ա. Կուպրին), *Երեկոն եկավ, գնաց* (Մ. Սարգսյան), *Երեկոն իջնում է* խաղաղ (Ստ. Ջորյան), *Երեկոն ընկնելուն պես* քաղաքն ընկղմում է խավարի մեջ.... (Դ. Դոնիկյան), *Երեկոն մոտենում է*, հորիզոնի վրա երևում է ամպի մի թուխ ծվեն (Ստ. Ալաջաջյան)

◆ առավոտը / երեկոն որպես կենդանի արարած

Արևշող *առավոտը* կարծես նրա համար *է ժպտում* (Դ. Դեմիրճյան), *Առավոտը* Ծաղիկների սիրուց *զարթնել* (Օ. Օքրոյան), Խաղաղ *առավոտը խոստանում էր* պայծառ օր (Ստ. Ջորյան), *Երեկոն շնչում էր* կարտոփի և սիրո ջերմությամբ... («Ազգ», 21.04.2007), Եվ երբ *երեկոն մեռնում էր* բոցում, Ու իջնում էր պարզ, աստղազարդ գիշեր (Եդ. Չարենց)

¹⁹ Այս հատկանիշով, սակայն, ավելի հաճախ բնութագրվում է երեկոն: Ըստ ԱՐԵՎԱԿ-ի տվյալների՝ *խաղաղ երեկո* կապակցությունը գրեթե երկու անգամ գերազանցում է *խաղաղ առավոտ*-ին:

◆ առավուտը / երեկոն որպես գետեղարան

Գարնան *առավուտը լցված էր* թռչունների ծլվլոցով (Ն. Զարյան), Մի՞թե վերջին այս երեկոն, *քնքշանքով լի՛* այս *երեկոն* (Պ. Սևակ):

◆ առավուտը / երեկոն որպես ունեցվածք, արժեք

Ես ուզում եմ ասել միայն, թե ի՛նչ աղմկալի *առավուտներ է ունենում*՝ Սարաշենը (Ստ. Զորյան), ավելի մեծ բավականություն չկար, քան նրա հետ ժամանակ անց կացնելը, եթե ազատ *երեկո* էի *ունենում* (Վ. Թևեքեյան), Նա այժմ շտապում էր վերադառնալ և ավստսում էր, որ *երեկոն կորցրեց* (Վ. Քաչա)

◆ երեկոն /առավուտը որպես քող, ծածկոց

Թող լուռ *փովի* հիմա իմ դեմ անլույս *երեկո* («Գրական թերթ», 04.09.1955), Դանդաղ իջնում էր կապույտ *երեկոն* Ու *ծածկում* սար ու դաշտեր (Գ. Մահարի), *Երեկոն ծածկում էր* ավեր քաղաքը (Բ. Վերդյան), Աստղերը վաղուց էին մարել, և *առավուտն* էր *փովել* քաղաքի վրա (Գ. Բես)

◆ երեկոն որպես առաձգականություն ունեցող

.... այդպես *երեկոն երկարում* էր, գուցե խոր գիշեր դառնում (Վ. Գրիգորյան), Ձմեռվա *երեկոն ձգվում* է անվերջ (Ա. Բակունց)

◆ երեկոն որպես աներևութացող մի բան

Երեկոն մարում էր Արարատյան դաշտում, Երևանի վրա իջնում էր խաղաղ գիշերը: (Դ. Դեմիրճյան), Թե կապույտ — *ցնդող երեկոները* Եվ գիշերները ամպաշաղախ՝ Ավելի լավ են, քան առավուտը (Վ. Մուղնեցյան)

◆ երեկոն որպես կշռելի մի բան

Երեկոն ծանրանում է ծառ ու թփի վրա («Գրական թերթ», 27.08.1965), Երեկոն մոտենում է դանդաղորեն, անապատի *ծանր* ու տաք *երեկոն* (Ստ. Ալաջաջյան)

Այսպիսով, ուսումնասիրությունից պարզվեց, որ՝

- *առավուտ* և *երեկո* բառերը հայերենի բացատրական բառարաններում հիմնականում բացատրվում են օրվա հարակից հատվածների կամ պահերի միջոցով, ավելի քիչ՝ լուսավորվածության հանգամանքով ու աստիճանով. արեգակի դիրքը այդ բացատրություններում չի նշվում.

- հաճախ *առավոտ* և *երեկո* բառերի բացատրությունները տրվում են հոմանիշ բառերի միջոցով, որոնք անվանում են օրվա այդ հատվածներին բնորոշ կամ հարակից պահերը, այդ պատճառով էլ բացատրություններում անհստակություն և անմիօրինակություն կա.
- առավոտն ու երեկոն ունեն խորհրդանշային և պատկերավոր ընկալումներ, որոնք նման են գիշերվա և ցերեկվա համապատասխան ընկալումներին, սակայն չունեն նրանց բնորոշ ցայտունությունը.
- առավոտվա և երեկոյի խորհրդանիշային ընկալումները որոշ դեպքերում նույնական են՝ պայմանավորված նրանով, որ օրվա այս երկու հատվածները՝ որպես անցումային փուլեր (լուսից դեպի մթություն և հակառակը), բնորոշվում են նույն կամ նմանատիպ հատկանիշներով.
- երեկոյի ընկալումներն ավելի բազմազան են, քան առավոտինը:

Hekekyan Narine - Semantic Analysis of the Words *առավոտ* (“Morning”) and *երեկո* (“Evening”) - The article deals with the semantic structures of the words *առավոտ* “morning” and *երեկո* “evening” and the basics of their interpretation in different dictionaries of the Armenian language, synonymous and antonymic relations of words related to these parts of the day, symbolic equivalents (light - dark, blue-gray, beginning-end) and figurative perceptions (morning and evening as moving objects - առավոտը մոտենում է, երեկոն իջնում է, living beings - առավոտը ժպտում է, երեկոն մեռնում է, the evening as something extensible - երեկոն ձգվում / երկարում, something substantial - երեկոն ծանրանում է):

Экекян Нарине - Семантический анализ слов *առավոտ* (утро) и *երեկո* (вечер) – В статье рассмотрены семантические структуры слов *առավոտ* “утро” и *երեկո* “вечер” и основы их толкований в разных словарях армянского языка, синонимические и антонимические отношения слов, относящихся к этим отрезкам дня, символные эквиваленты (свет – темнота, синий-серый, начало-конец) и образные восприятия (утро и вечер как движущиеся предметы - առավոտը մոտենում է, երեկոն իջնում է, живые существа – առավոտը ժպտում է, երեկոն մեռնում է, вечер как нечто растяжимое – երեկոն ձգվում /երկարում է, нечто весомое – երեկոն ծանրանում է):